

Var kvinnor svåra att organisera? En analys av fackföreningsmedlem- skap kring förra sekelskiftet

MARIA STANFORS

är professor i ekonomisk historia och verksam vid Ekonomisk-historiska institutionen vid Lunds universitet. Hennes forskning handlar om arbetsmarknadsutfall och familjebildning förr och nu, oftast utifrån ett könsperspektiv. En bärande tanke i forskningen är att knyta ihop dagsaktuella problem med erfarenheter från det förgångna och vice versa vilket bl a görs i projektet *Starkare tillsammans?* om kollektivt agerande och effekter på individ- och företagsnivå.
maria.stanfors@ekh.lu.se

Kvinnors lägre organisationsgrad förr förklaras av att de var svåra att organisera alternativt uteslöts från mansdominerade fackförbund. Analysen av fackföreningsmedlemskap bland industriarbetare kring 1900 förklarar könsskillnader bland typografer genom att ta hänsyn till företaget individen arbetade vid. Könsskillnader i fackmedlemskap var störst på cigarrfirmor med låg organisationsgrad där indirekta kostnader i form av osäkerhet och risk var som störst för kvinnor. Kvinnor var dock medlemmar i sjukkassor som förknippades med mindre risk. Resultaten är i linje med ekonomisk teori men står i kontrast till tidigare historisk forskning. Kvinnors position på arbetsmarknaden hade sannolikt gynnats av insatser som stöttade arbetares organisering.

Fackföreningar har haft stor inverkan på arbetsmarknader och samhällen – inte minst det svenska – under mer än ett sekel (Freeman och Medoff 1984). Kvinnor har alltid varit aktiva inom arbetarrörelsen men hade länge betydligt lägre organisationsgrad än män och ansågs ofta svåra att organisera alternativt uteslöts från mansdominerade fackförbund (Goldin 1990, s 192; Holloway 2005, s 60; Kessler-Harris 1975).¹ Deras lägre organisationsgrad påverkade könsrelationer på arbetsmarknaden och har bl a angetts som bidragande orsak till könslöneskillnader och segregering på arbetsmarknaden (Burnette 2008) och användes som ett argument för införandet av könsspecifik skyddslagstiftning på arbetsmarknaden i Sverige och andra länder (Wikander m fl 1995).

Även om kvinnors lägre organisationsgrad är ett väl etablerat faktum i historiska sammanhang är könsgapen ojusterade och beräknade på ovägda siffror på gruppnivå. Få, om ens några, studier har beräknat könsskillnader som tagit hänsyn till bransch, yrke, företag och individuella karakteristika hos män och kvinnor i arbetskraften. Därför vet vi inte om kvinnor verkligen var svåra att organisera och inte heller om de hölls utanför fackliga organisationer, arbetade på företag med viss gruppdynamik eller stark antifacklig inställning eller om de avstod från att vara med i facket eftersom de hade korta förväntade karriärer eller av någon annan anledning.

Vi vet generellt sett mycket mer om könsskillnader på arbetsmarknaden i moderna kontexter än vad vi vet om hur det förhöll sig förr. Till stor del har det att göra med den i dag relativt goda tillgången till detaljerade mikrodata som gör det möjligt att kontrollera för såväl individegenskaper, yrke, posi-

¹ I dagens Sverige har kvinnor högre organisationsgrad än män bland både arbetare och tjänstemän (LO 2017).

tion och arbetstid som företagskaraktäristik. För att kunna studera fackföreningsmedlemskap är det dessutom utomordentligt viktigt att ha uppgifter om både de arbetstagare som blev medlemmar och de som valde att avstå. Hittills har denna typ av data i stort sett inte analyserats för historiska perioder och definitivt inte för Sverige.

Syftet med denna artikel är att på basis av nya och i sitt slag unika data analysera könsskillnader vad gäller fackföreningsmedlemskap bland arbetare i svensk tillverkningsindustri kring förra sekelskiftet – runt år 1900 – på samma sätt som man analyserar moderna data.² Kring förra sekelskiftet fanns en vilja att förstå industrialiseringens effekter och industriarbetarnas arbetsvillkor. Inspirerade av undersökningar i Storbritannien och USA lät den svenska regeringen via Kommerskollegium utföra kartläggningar av bl a tobaksindustrin (1898) och landets tryckerier (1902/03). Båda industrierna är exempel på tidiga fackföreningar: Typografförbundet bildades 1887 och var Sveriges första fackförbund. År 1889 bildades det landsomfattande Skandinaviska tobaksarbetareförbundet i Sverige av lokala föreningar bland tobaksarbetare, bland vilka cigarrarbetarna var tongivande. Medlemskap i de två fackförbunden förknippades dock med olika grad av osäkerhet och risk. Medan cigarrindustrin kan karakteriseras som en högriskmiljö med en relativt starkare förhandlingsposition för företagarna gentemot facket, fler strejker och negativa attityder till fackföreningar bland arbetsgivare, kan tryckerinäringen, åtminstone i förhållande till typografer, sägas representera en lågriskmiljö med avseende på fackligt medlemskap, både vad gäller relativ förhandlingsstyrka och attityder bland arbetsgivare. Båda industrierna var könsblandade så att män och kvinnor utförde samma jobb, t o m kvalificerade uppgifter, och kvinnor kunde bli fackliga medlemmar på samma sätt som män. Jämförelsen mellan de två förbunden får en speciell twist i det att den samtida beskrivningen var att tobaksarbetareförbundet var mer välkomnande gentemot kvinnor än Typografförbundet, som ansågs aggressivt och chauvinistiskt i sin framtoning, till förmån för män.

Analysen tar tillvara unika aspekter av datamaterialet som är nationellt täckande och kopplar samman arbetstagare med företagen som de arbetade på vid tiden för materialinsamlingen. Det innehåller data över såväl medlemmar som icke-medlemmar i bl a fackföreningar, men det innehåller också uppgifter om män och kvinnor som utförde samma jobb, vilket är viktigt för att verkligen förstå könsskillnader. Analysen bidrar till diskussionen om kön och fackmedlemskap; om kvinnor var svåra att organisera eller om de valde att stå utanför på basis av en ekonomiskt rationell kalkyl. Resultaten kan ses i ljuset av dagens utmaningar för fackföreningsrörelsen vad gäller organisationsgrad och inkludering av olika grupper men säger också något om den tidiga fackföreningsrörelsens mål och situationen som den verkade i.

² Denna artikel är en sammanfattning av Karlsson och Stanfors (2018) som innehåller mer om teori, data, metod och utvecklar både analys och slutsatser.

1. Könsskillnader i fackföreningsmedlemskap och deras orsaker

Ofta anges kvinnors svagare arbetsmarknadsanknytning, exkludering från olika former av kompetensutveckling, överrepresentation på lägre positioner och yrken med lägre status och organisationsgrad samt tendenser till exkludering och diskriminering mot kvinnor bland fackföreningsledare och övriga medlemmar som anledningar till varför kvinnor i mindre utsträckning än män var med i de tidiga fackföreningarna. I denna studie av könsskillnader i fackföreningsmedlemskap används ett enkelt teoretiskt ramverk där det individuella valet att gå med i facket bestäms av kostnader och intäkter förknippade med detta medlemskap. I beräkningen tas också med en tidigare försummad aspekt av kostnads-intäktskalkylen, nämligen osäkerhet och risk förknippat med medlemskap och hur bedömningen av detta påverkade mäns och kvinnors beslut att gå med i facket.

Fackföreningsmedlemskap förklaras ofta med en enkel utbuds- och efterfrågemodell. Efterfrågan på fackliga tjänster (av privat och kollektiv karaktär) är negativt relaterad till priset, dvs ju högre medlemsavgift, desto färre fackmedlemmar. Men även inkomst, förväntade löneökningar jämfört med att inte vara medlem, är tillsammans med andra fördelar av att arbeta på en fackligt organiserad arbetsplats (som t ex bättre arbetsförhållanden) och preferenser viktiga för beslutet. Medlemsavgiften var samma för män och kvinnor. Då kvinnor tjänade mindre än män var det relativt sett dyrare för dem att vara med i facket, men då även ersättningarna var samma för alla, fick de relativt sett mer tillbaka i händelse av konflikt eller arbetslöshet.³ Utbudet av fackliga tjänster anses vara positivt relaterat till medlemsavgifter netto av vad det kostar att tillhandahålla dessa tjänster.

En enkel kostnads- och intäktsanalys av fackmedlemskapsbeslutet tar dock inte det sk friåkarproblemet med i beräkningen. Det är ett problem att facklig organisering för med sig fördelar som kommer alla arbetstagare, inte bara fackliga medlemmar, till godo eftersom vissa drar nytta av detta utan att bidra till organisationen. Enligt Mancur Olson (1965) kan fackföreningar därför erbjuda olika selektiva incitament, som strejklön, för att vinna fler medlemmar. Alison Booth (1985) menar att fackligt medlemskap kan vara förknippat med ett element av ”rykte”. Arbetstagare går med i facket (i stället för att friåka) eftersom detta ger ett gott rykte bland arbetskamrater vilket i sin tur ger enskilda individer nytta. På så sätt kan man se att individer påverkas av det sociala sammanhang som de lever och verkar i, vilket gör att arbetstagare kan vara mer villiga att ansluta sig till en fackförening om andra gör det.

Forskning visar att individegenskaper som ålder, kön, familjestatus och yrkeserfarenhet är korrelerade med fackföreningsmedlemskap precis som yrke och industri där individen jobbar (se Schnabel 2003 för en översikt).

³ Ett exempel på detta är att då arbetslöshetsersättningen för typografer motsvarade 50 procent av den genomsnittliga manslönen innebar detta 63 procent av den genomsnittliga kvinnolönen. För cigarrarbetare motsvarade arbetslöshetsersättningen 80 procent respektive 100 procent av vad män respektive kvinnor tjänade i genomsnitt.

Det är väl etablerat att kvinnor, precis som unga, länge var mindre benägna att gå med i facket. Detta är delvis relaterat till preferenser men också till sortering som gör att kvinnor och ungdomar är överrepresenterade i yrken och företag med låg organisationsgrad. Var man arbetar är alltså viktigt för fackmedlemskap. Arbetsplatsens betydelse för fackligt medlemskap har studerats, inte minst när det gäller storlek (Olson 1965), men också med avseende på arbetsgivarnas attityder till facklig organisering. Konkurrensstrycket i ekonomin är också av betydelse för fackmedlemskap; konkurrens på produktmarknader påverkar priselasticiteten på varor och därmed också löneelasticiteten på efterfrågad arbetskraft. I en kontext med konkurrens på produktmarknader och oregrerade arbetsmarknader finns det uppenbara vinster att göra genom att organisera sig fackligt, men samtidigt begränsar konkurrens företagens monopolmakt så att de inte har råd med högre löner eller bättre arbetsförhållanden. Detta gör att, vid en given tidpunkt, kommer vissa branscher att vara mer organiserade än andra.

Det kan ha varit fallet att män och kvinnor förr upplevde indirekta kostnader och intäkter förknippade med facklig organisering på olika sätt. Man kan tänka sig att ett gott rykte på arbetsplatsen precis som socialt stigma förknippat med icke-medlemskap var viktigare för män, som hade längre karriärer och var familjeförsörjare, än för kvinnor. Uppfattningen att kvinnor var lättare att disciplinera på arbetsplatsen kan ha uppmuntrat arbetsgivare att anställa kvinnor för att förhindra facklig organisering. Om uppfattningen var utbredd och dessa arbetsgivare var mer negativa mot facket än andra, kunde detta leda till könsskillnader i fackföreningsmedlemskap även om kvinnors vilja att organisera sig liknade mäns. Att de flesta fackföreningar leddes av män kan ha påverkat deras agenda till kvinnors nackdel. Många tidiga fackföreningar hade bara manliga medlemmar och vissa var öppet kritiska mot kvinnor på arbetsmarknaden. Även när fackföreningar var öppna för kvinnor var ledarskapet mansdominerat. Kvinnor hade troligen liten påverkan på den fackliga agendan även om det är svårt att skilja mellan huruvida kvinnor hade en svag ställning på grund av sitt kön eller för att de i hög grad var lågkvalificerade och de tidiga facken inte hade dessa arbetstagare i fokus (Milkman 1990).

Något som hittills inte uppmärksammats, men som troligtvis påverkade mäns och kvinnors beslut att gå med i facket, är osäkerhet och risk. Det är viktigt att betänka att föreningsfrihet inte alltid rådde förr; kollektivt agerande bland arbetstagare var ofta förbjudet eller begränsat. Även efter att föreningsfrihet hade uppnåtts var många arbetsgivare negativa till fackföreningar och fackanslutning kunde vara förknippat med att förlora både arbete och bostad. I moderna kontexter är kvinnor mer riskaversiva än män (Eckel och Grossman 2008; Croson och Gneezy 2009; Bertrand 2011; Dohmen m fl 2011), med konsekvenser för såväl inkomst som yrkesval. Vi kan alltså, i motsats till i dag (Goerke och Pannenberg 2011, 2012), anta att fackföreningar förr främst lockade mindre riskaversiva arbetare som såg att medlemskap erbjöd höga men osäkra framtida belöningar för vilka de

var beredda att offra både inkomst och jobbstabilitet på kort sikt. Givet att könsskillnader i riskaversion var desamma kring år 1900 kan vi förvänta oss färre kvinnor bland de tidiga fackföreningarnas medlemmar, men också skillnader mellan yrken. Förhållandet mellan fackföreningar och arbetsgivare med avseende på styrkeförhållande och konflikt varierade mellan bransch och yrken och så även vad fackmedlemskap erbjöd.

2. Fördelar med att studera cigarrarbetare och typografer

Det bästa sättet att analysera könsskillnader i fackföreningsmedlemskap är att studera situationen inom företag och jämföra individer som gör samma jobb. Detta har inte gjorts tidigare på heltäckande historiska data vare sig för Sverige eller internationellt. Analyser har försvårats av att män och kvinnor sällan utförde samma arbete och störts av att förklarande variabler, både på individ- och på företagsnivå, saknats. Såväl cigarrarbetare som typografer i Sverige kring förra sekelskiftet utgör en bra grund för en fallstudie av kön och fackföreningsmedlemskap eftersom män och kvinnor utförde samma jobb. Yrkena var tobaksindustrins respektive tryckerinäringens största och viktigaste. Arbetet var fabriksbaserat. Det fanns inga formella kvalifikationskrav, som t ex en viss examen, men typograferna var tvungna att kunna läsa och skriva betydligt bättre än gemene man. Inget av yrkena krävde fysisk styrka och handhavande av komplicerade maskiner var inte vanligt, även om vissa typografer arbetade med moderna sättmaskiner. Båda yrkena var bland de första att bilda fackföreningar, så dessa existerade vid tiden för Kommerskollegiums undersökningar, omkring år 1900, och var öppna för både män och kvinnor. Vid tiden då undersökningarna genomfördes ansågs såväl cigarmakare som typografer tillhöra arbetarklassens översta skikt. Vad gäller fackföreningsmedlemskap skilde sig yrkena åt då cigarrindustrin var satt under högre konkurrenstryck samtidigt som arbetsgivarna hade en starkare förhandlingsposition gentemot facket (de kunde exempelvis lagra cigarrer vid en konflikt) än tryckerierna som var mer beroende av typograferna som därmed hade en bättre förhandlingssits. Den stora frågan för cigarrarbetarna var vid förra sekelskiftet rätten att organisera sig medan typograferna fokuserade på löner och förmåner.

Kommerskollegium undersökte industrier i sin helhet och därmed finns uppgifter för alla anställda och arbetsställen under ett visst år. Utifrån dessa uppgifter har en databas som matchar individer med företag konstruerats. Det finns detaljerad information om såväl arbetare som företag.⁴ Detta möjliggör analyser av könsskillnader vad gäller en rad utfall och tillåter ett test

⁴ Arbetsgivarna lämnade uppgifter om antal anställda, lönekostnader, maskiner, arbetstider, anställningskontrakt, förmåner (som var obetydliga) och erfarenhet av strejker och lockouter. Arbetarna tillfrågades om födelsedatum och -plats, föräldrars yrke, civilstånd, antal barn, hälsotillstånd, nuvarande yrke, när de påbörjade nuvarande yrke och sysselsättning på aktuell fabrik, veckolön, löneform, arbetade timmar, medlemskap i fack, sjukkasse, nykterhetsorganisation, etc.

av huruvida eventuella skillnader mellan män och kvinnor kan förklaras av skillnader i individegenskaper, vilket jobb de hade, men också av företags-specifika karakteristika. Tidigare studier har oftast bara haft uppgifter om fackliga medlemmar men saknat uppgifter om vilka som faktiskt hade möjlighet att gå med i organisationen.

3. Hur kan vi analysera könsskillnader vad gäller fackföreningsmedlemskap vid förra sekelskiftet?

Denna studie undersöker med hjälp av standardmetoder hur stora skillnaderna var mellan mäns och kvinnors benägenhet att gå med i facket vid förra sekelskiftet. Den empiriska strategin är traditionell. Först skattas linjära sannolikhetsmodeller för att se hur kön samvarierar med fackföreningsmedlemskap bland cigarrarbetare och typografer. Modellerna innehåller kön som en variabel tillsammans med kontroller för individegenskaper av relevans för beslut att gå med i facket, men också kontrollvariabler på företagsnivå. Dessa variabler är dels baserade på mätbara karakteristika som varierar på företagsnivå men som kan vara samma på olika företag (exempelvis storlek, andel kvinnor i arbetskraften), dels en kontrollvariabel för vilket företag individen arbetade på. Genom att inkludera en sådan jämförs individer på samma arbetsplats med varandra och skattningarna tar därmed hänsyn till eventuella skillnader som kan föreligga mellan företag, exempelvis vad gäller rekrytering av personal och attityder till fackliga organisationer, men som är svåra att observera. Avslutningsvis skattas sannolikheten att gå med i sjukkassa.⁵ Analysen begränsas till vuxna arbetare (över 15 år) med full information för variabler av intresse som arbetade i fabriker med en könsblandad arbetsstyrka om minst tio anställda. Urvalet består av 1 955 cigarrarbetare och 851 typografer. Tabell 1 beskriver det analyserade urvalet.

Cigarrarbetare och typografer skiljde sig åt vad gäller könssammansättning. Cigarrtillverkningen var kvinnodominerad medan typografyrket var mansdominerat. Eftersom denna studie endast analyserar arbetare vid könsblandade fabriker med minst tio anställda så är det analyserade urvalet något mer jämställt än vad hela populationen var. Kvinnor var i genomsnitt yngre än män och hade i mindre utsträckning familjeansvar, vilket bekräftar gängse bild av kön på arbetsmarknaden kring förra sekelskiftet. Cigarrtillverkningen var mer urban än tryckerinäringen, vilket innebar att en större andel av cigarrarbetarna, framför allt kvinnorna, arbetade i någon av de tre storstäderna. Cigarrtillverkning skedde också i större fabriker vilket gjorde att cigarrarbetare, framför allt kvinnorna, arbetade i större företag (som oftast låg i någon av de tre stora städerna).

I genomsnitt var kvinnor mindre benägna att vara fackföreningsmedlemmar än män bland både cigarrarbetare och typografer, fast skillnaden

⁵ Regressionerna skattas med hjälp av linjära sannolikhetsmodeller. Alternativet som är att skatta sannolikheten med en logit- eller en probitmodell ger likartade resultat.

Tabell 1
Deskriptiv statistik
över de undersökta
yrkena, hela industri-
erna respektive analy-
serade urval

	Cigarrarbetare 1898	Typografer 1902/03
<i>Industrier</i>		
Antal anställda (hela industrin)	3 167	2 852
varav män ^a	916 (29)	2 481 (87)
varav kvinnor ^a	2 251 (71)	371 (13)
<i>Urval</i>		
Antal anställda (urval)	1 955	851
varav män ^a	657 (34)	593 (70)
varav kvinnor ^a	1 298 (66)	258 (30)
Genomsnittsålder, män	36	30
Genomsnittsålder, kvinnor	31	28
Andel gifta, män (procent)	46	39
Andel gifta, kvinnor (procent)	20	11
Fackmedlemskap, män (procent)	82	88
Fackmedlemskap, kvinnor (procent)	40	68
Medlemskap i sjukkassa, män (procent)	69	63
Medlemskap i sjukkassa, kvinnor (procent)	58	64
Arbete i storstad (Stockholm, Göteborg, Malmö), män (procent)	63	58
Arbete i storstad (Stockholm, Göteborg, Malmö), kvinnor (procent)	78	59
Företagets storlek (genomsnitt), män	118	86
Företagets storlek (genomsnitt), kvinnor	155	53

Anm: ^a Andel i procent inom parantes.

Källa: *Specialundersökningar Tobaksindustrin 1898*, Statistiska avdelningen, HIII b:1 samt HIII b:1 aa vol 1; *Undersökning av tryckerier mm 1903*, Avdelningen för arbetsstatistik, HII a:1 vol 1-6 samt HII a:2 vol 1-12, Kommerskollegiets arkiv, Riksarkivet, Stockholm.

var större bland cigarrarbetare än bland typografer (se tabell 1). Kvinnor var även mindre benägna att vara medlemmar i sjukkassa än män, framför allt om de var cigarrarbetare. Det obetingade könsgapet var 42 procent för fackmedlemskap och 11 procent för medlemskap i sjukkassa bland cigarrarbetare (se tabell 2, paneler A och B, kolumn 1 som visar en enkel skattning där bara kön ingår som förklarande variabel). Det obetingade könsgapet var 20 procent för fackmedlemskap men obefintligt för medlemskap i sjukkassa bland typografer.

Vi börjar med att titta på könsskillnaderna i fackföreningsmedlemskap. Det obetingade könsgapet (0,42 respektive 0,20) minskar då vi kontrollerar för olika observerbara individegenskaper, jobbegenskaper samt faktorer (såväl mätbara som icke-observerade skillnader) på företagsnivå (se variabeln 'kvinna' i övriga kolumner i tabell 2). Att ta hänsyn till individ- och jobbegenskaper (exempelvis att kvinnor som grupp var yngre, mindre erfarna och i lägre utsträckning hade familjeansvar) reducerar könsgapet till 30

A	Cigarrarbetare 1898				Typografer 1902/03			
Kvinna	-0,42***	-0,30***	-0,31***	-0,18**	-0,20***	-0,18***	-0,17***	-0,05
Individegenskaper ^a	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Jobbkarakteristika ^b	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Företagskarakteristiska ^c			✓				✓	
Företagsspecifik kontroll ^d				✓				✓
N	1 955	1 955	1 955	1 955	851	851	851	851

B	Cigarrarbetare 1898				Typografer 1902/03			
Kvinna	-0,11***	-0,02	-0,03	-0,06	0,01	0,04	0,07	0,09
Individegenskaper ^a	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Jobbkarakteristika ^b	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
Företagskarakteristiska ^c			✓				✓	
Företagsspecifik kontroll ^d				✓				✓
N	1 955	1 955	1 955	1 955	851	851	851	851

Tabell 2
Könsskillnader i sannolikhet att vara fackföreningsmedlem (A) alternativt medlem i sjukförsäkring (B)

Ann: ^a Individegenskaper omfattar ålder, erfarenhet av yrke, tid hos aktuell arbetsgivare (samt dessa termer i kvadrat), men också om individen var gift, hade hemmavarande barn, samt var född på samma ort som nuvarande arbetsplats eller hade migrerat. ^b För cigarrarbetare innebär jobbkarakteristika en kontroll för om individen arbetade som beredningsarbetare, vickelmakare eller rullare/sorterare. För typografer innebär det en kontroll för om individen arbetade vid maskin. För båda yrkesgrupperna kontrolleras för om individen var lärling eller ej. ^c Företagskarakteristika omfattar andel kvinnor och fackanslutna, genomsnittlig ålder och erfarenhet bland företagets anställda, arbetsplatsens storlek samt om fabriken låg i någon av de tre storstäderna. ^d En företagsspecifik kontroll innebär att man kontrollerar för vilket företag individen arbetade vid och enbart jämför individer inom samma företag.

Källa: Se tabell 1.

procent bland cigarrarbetare (se tabell 2, panel A, kolumn 2). Att ta hänsyn till olika företagskarakteristika såsom storlek, lokalisering och arbetskraftens sammansättning påverkar inte könsgapet särskilt mycket (se tabell 2, panel A, kolumn 3). Det gör däremot att ta hänsyn till vilket företag som individen faktiskt arbetade vid (se tabell 2, panel A, kolumn 4). Kvinnor var alltså mindre benägna att vara med i tobaksarbetareförbundet, medan könsskillnaden i fackligt medlemskap bland typografer helt kan förklaras av individegenskaper, jobb- och företagsspecifika faktorer. I bägge fallen är det skillnader mellan företag som spelar störst roll.⁶

Ytterligare test visar att könsskillnaderna i fackföreningsmedlemskap var särskilt stora på cigarrfabriker med låg organisationsgrad där kostna-

⁶ Dessa resultat är stabila oavsett om vi inkluderar företag med 0 eller 100 procents fackanslutning.

derna (alltså de negativa riskerna) förknippade med att vara fackmedlem förmodligen uppfattades som högre än någon annanstans. För att testa om kvinnor var allmänt svåra att organisera, vilket ofta förts fram, undersökte vi också medlemskap i sjukkassor (som vi tiden för undersökningarna också var frivilligt). Vad gäller medlemskap i sjukkassa fanns ett könsgap motsvarande elva procent bland cigarrarbetare som förklaras av individ- och jobbegenskaper (se tabell 2, panel B, kolumn 2 och 3). I övrigt är könsskillnaderna inte signifikanta, vilket visar att det inte fanns några skillnader mellan män och kvinnor i detta avseende. Det fanns inte heller några könsskillnader vad gäller medlemskap i sjukkassa bland typografer. Dessa organisationer bildades och leddes, precis som fackföreningarna, av män och hade också denna grups intressen mer för ögonen. Våra resultat förkastar alltså tesen att kvinnor som grupp, i allmänhet, var svåra att organisera och modifierar bilden av en lägre organisationsgrad bland kvinnor. Den hängde delvis ihop med kvinnors ungdom och mindre humankapital jämfört med mäns, men också med att de hade andra jobb, kortare förväntade karriärer och därmed en kortare diskonteringsperiod för vilken de vägde kostnader mot intäkter förknippade med fackföreningsmedlemskap. Men framför allt spelade det roll vid vilket företag man arbetade. Resultaten pekar på att det har med attityder till facklig organisering och gruppdynamik bland de anställda att göra snarare än med enkelt observerbara företagskarakteristika. Kvinnor undvek att gå med i organisationer som var förknippade med större risk och osäkra belöningar och vissa, framför allt kvinnliga cigarrarbetare, valde därför bort facket men gick med i sjukkassan. I det senare var nettointäkterna lättare att beräkna och medlemskapet var inte förknippat med risk.

4. Vad kan vi lära av ett test av historiska data?

Jämfört med moderna studier lämnar denna en hel del att önska. Inte minst är avsaknaden av longitudinella data en brist, men jämfört med andra historiska studier är den unik. Aldrig tidigare har heltäckande data för såväl medlemmar som icke-medlemmar i olika, men könsblandade, industrier kunnat studeras med hänsyn tagen till skillnader i individegenskaper och på vilket företag individen arbetade. Studien är förlagd till förra sekelskiftet – runt år 1900 – då arbetarrörelsen och fackföreningsrörelsen höll på att formeras till viktiga sociala rörelser, men innan de blev ekonomiska aktörer som påverkade det svenska samhället och ekonomin, inte minst genom den svenska arbetsmarknadsmodellen. Organisationsgraden för yrkena som studeras är dock i nivå med organisationsgraden i många industriländer samt högre än i många utvecklingsländer i dag.

Denna studie visar att det fanns en könsskillnad vad gäller fackföreningsmedlemskap bland cigarrarbetare och typografer, men att könsgapen minskar avsevärt när man tar hänsyn till individuella egenskaper och framför allt faktorer på företagsnivå. Könsskillnader i fackligt medlemskap var mer omfattande bland cigarrarbetare och särskilt stora på fabriker med låg

fackanslutning där kostnaderna i form av negativa risker förknippade med att vara fackmedlem kunde uppfattas som högre än på andra företag. Det fanns inte några skillnader mellan män och kvinnor vad gäller fackföreningsmedlemskap bland typografer och inte heller vad gäller medlemskap i sjukkassor i någon industri. Kvinnor var alltså inte allmänt svåra att organisera, utan snarare undvek de organisationer som förknippades med större risk och osäkra belöningar, inte minst med tanke på deras kortare förväntade karriärer.

Studien visar att osäkerhet och risk relaterade till potentiella konflikter och arbetsgivarnas negativa attityder är kopplade till beslutet att gå med i facket kring förra sekelskiftet. Både cigarrarbetare och typografer var tidiga att organisera sig, men typograferna hade en relativt sett starkare position. Cigarrproducenterna var pristagare på en konkurrensutsatt marknad medan tryckerierna kunde höja priser utan att förlora alltför mycket av sin verksamhet och därmed kunde de föra över en del av de högre arbetskostnaderna till kunderna. Typografförbundet kunde således utverka lönekrav gentemot arbetsgivarna. Till skillnad från cigarrfirmorna kunde därtill inte tryckerierna (särskilt inte de som var verksamma i den expansiva tidnings- och reklambranschen) lagra produkter, t ex i händelse av konflikt, vilket ytterligare förstärkte Typografförbundets position. I verkligheten yttrade detta sig i att vid tiden för undersökningarna hade tobaksarbetareförbundet nyligen haft en stor konflikt rörande föreningsfriheten medan typografernas fackförening godkändes av arbetsgivare. För en cigarrarbetare var fackmedlemskap förknippat med risker medan det för en typograf innebar tillgång till stöd och högre löner. På så sätt kan vi förstå att riskaversiva individer, dvs kvinnor snarare än män, upplevde högre kostnader än medarbetare som var mer riskbenägna (dvs män) och därför undvek att gå med i facket i större utsträckning inom cigarrindustrin än bland typografer. I dag anses kvinnor vara mer riskaversiva än män och det finns indikationer på att kvinnor med barn undviker jobb som är förknippade med olika risker (Grazier och Sloane 2008). Resultaten från denna studie visar att liknande skillnader existerade för 100 år sedan.

Moderna studier av riskaversion har inte bara funnit könsskillnader utan också skillnader beroende på vilken typ av beslut som fattas. Till exempel verkar kvinnors riskaversion vara mest uttalad i frågor som rör investeringar och besparingar och mindre uttalad när det gäller yrkesval. Att gå med i facket är ett beslut som påminner om ett investeringsbeslut. Dessutom har sättet på vilket beslutet har fattats visat sig vara av betydelse (Tversky och Kahneman 1981). Våra resultat visar, liksom moderna experiment, att det är viktigt att sätta individen och dennes beslut i det sammanhang som han/hon verkar i. Kring förra sekelskiftet var fackmedlemskap betydligt mer riskabelt än vad det är i dag – för cigarrarbetare var exempelvis rätten att få organisera sig en stor fråga – och vinsterna var osäkra. Arbetskonflikter var vanliga och kunde bli kostsamma för individen både i termer av pengar och arbetsvillkor och det förekom trakasserier av förtroendevalda på vissa

företag. I sammanhanget bör man också betänka att, rent teoretiskt, skulle ingen ha anslutit sig till tobaksarbetareförbundet om det bara handlade om förväntade lönevinster. Men vid förra sekelskiftet fanns det andra orsaker till att arbetstagare skulle vilja gå med i en fackförening; t ex rätten att organisera sig och en bättre arbetsmiljö, vilket vi ofta glömmer i dag då vi tar mycket för givet.

De yrken som har studerats här har försvunnit i dag; både cigarrarbetare och typografer tillhör det förgångna. Arbetsmarknaden förändras i takt med ekonomiska strukturförändringar och det mesta för de flesta har blivit bättre. Med ett hundraårsperspektiv kan vi säga att det har hänt fantastiskt mycket vad gäller arbete, arbetsvillkor och jämställdhet, och i detta sammanhang har fackföreningsrörelsen och individers förmåga att samlas till kollektivt agerande för ökad gemensam nytta varit viktiga. I detta avseende är könsdimensionen viktig. Såväl män som kvinnor måste kunna delta i fackliga aktiviteter, annars kan vi få ojämlika villkor och utfall på arbetsmarknaden med avseende på kön. Resultaten från denna studie är på många sätt viktiga. De säger ytterligare något om kön och ekonomiska beslut och ger stöd för att kvinnor är rationella aktörer och att de även var det förr. Resultaten är också policyrelevanta. Kvinnors lägre organisationsgrad motiverade bl a skyddslagstiftning kring förra sekelskiftet när egentligen insatser som stöttade arbetstagares organisering sannolikt hade gynnat kvinnors position på arbetsmarknaden mer. Detta är värt att komma ihåg då långt ifrån alla arbetstagare har samma möjligheter att engagera sig fackligt. Studien visar också hur etablerade sanningar, inte minst historiska, kan vara dåligt underbyggda empiriskt. Bidraget med denna analys kan därför sammanfattas som att vi behöver granska etablerade historiska sanningar, men också att vi kan och bör använda det förflutna som lins för att förklara och förstå könsskillnader på arbetsmarknaden i dag.

REFERENSER

- Bertrand, M (2011), "New Perspectives on Gender", i Ashenfelter, O och D Card (red), *Handbook of Labor Economics*, vol 4b, Elsevier, Amsterdam.
- Booth, A (1985), "The Free Rider Problem and a Social Custom Model of Trade Union Membership", *Quarterly Journal of Economics*, vol 100, s 253–261.
- Burnette, J (2008), *Gender, Work, and Wages in Industrial Revolution Britain*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Croson, R och U Gneezy (2009), "Gender Differences in Preferences", *Journal of Economic Literature*, vol 47, s 448–474.
- Dohmen, T m fl (2011), "Individual Risk Attitudes: Measurement, Determinants, and Behavioral Consequences", *Journal of the European Economic Association*, vol 9, s 522–550.
- Eckel, C och P Grossman (2008), "Differences in the Economic Decision of Men and Women: Experimental Evidence", i Plott, C R och V L Smith (red), *Handbook of Experimental Economics Results*, vol 1, Elsevier, New York.
- Freeman, R och J Medoff, (1984), *What Do Unions Do?*, Basic Books, New York.
- Goerke, L och M Pannenberg (2011), "Trade Union Membership and Dismissals", *Labour Economics*, vol 18, s 810–821.
- Goerke, L och M Pannenberg (2012), "Risk Aversion and Trade-Union Membership", *Scandinavian Journal of Economics*, vol 114, s 275–295.
- Goldin, C (1990), *Understanding the Gender Gap: An Economic History of American Women*, Oxford University Press, Oxford.
- Grazier, S och P Sloane, (2008), "Accident Risk, Gender, Family Status, and Occupa-

tional Choice in the UK”, *Labour Economics*, vol 15, s 938–957.

Holloway, G (2005), *Women and Work in Britain since 1840*, Routledge, London.

Karlsson, T och M Stanfors (2018), ”Risk Preferences and Gender Differences in Union Membership in Late Nineteenth-Century Swedish Manufacturing”, *Feminist Economics*, vol 24, s 114–141.

Kessler-Harris, A (1975), ”Where are the Organized Women Workers?”, *Feminist Studies*, vol 3, s 92–110.

LO (2017), *Facklig anslutning år 2017 – facklig anslutning bland anställda efter klass och kön år 1990-2017*, Enheten för avtalsfrågor, LO, Stockholm.

Milkman, R (1990), ”Gender and Trade Unionism in Historical Perspective”, i Tilly, L A och P Gurin (red), *Women, Politics, and Change*, Russell Sage, New York.

Olson, M (1965), *The Logic of Collective Action*, Harvard University Press, Cambridge.

Schnabel, C (2003), ”Determinants of Trade Union Membership”, i Addison, J T och C Schnabel (red), *International Handbook of Trade Unions*, Edward Elgar, Cheltenham.

Tversky, A och D Kahneman (1981), ”The Framing of Decision and the Psychology of Choice”, *Science*, vol 211, s 453–458.

Wikander, U, A Kessler-Harris och J Lewis (1995), *Protecting Women: Labor Legislation in Europe, the United States, and Australia, 1890–1920*, University of Illinois Press, Urbana.